

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

Mikro i mala preduzeća u Srbiji zapošljavaju 629 hiljada ljudi. Osim direktnog zapošljavanja, ova preduzeća imaju mnogo širi društveni uticaj na kvalitet života preko 3 miliona ljudi u našoj zemlji – porodice zaposlenih, male dobavljače poput poljoprivrednih gazdinstava kojima je bez ovih preduzeća egzistencija ugrožena i druge. Dodatno, veliki broj ovih preduzeća posluje u nerazvijenim opštinama gde predstavljaju važan oslonac i prihode lokalne zajednice.

Pandemija korona virusa postavila je pred nas, pored mnogih drugih, i ekonomski izazov – kako održati likvidnost privrede i sačuvati radna mesta, naročito u poslovanju mikro i malih preduzeća. Kako bi se u narednom periodu što bolje odgovorilo na potrebe ovih preduzeća, želeti smo da istražimo izazove sa kojima se suočavaju i vidovima podrške koji su im potrebni kako bi se ublažile ekonomске i društvene posledice pandemije.

Smart kolektiv i **Forum za odgovorno poslovanje** sproveli su u periodu od 25. do 29. marta 2020. godine istraživanje u kojem je učestvovalo 209 mikro i malih preduzeća iz Srbije. Rezultate istraživanja podelićemo sa našim partnerima – predstavnicima međunarodne zajednice, javnim sektorom i ostatkom privatnog sektora kako bismo zajedno mogli da osmislimo i sprovedemo adekvatne mere za prevazilažene izazove sa kojima se preduzeća suočavaju.

Istraživanje je sprovedeno popunjavanjem elektronskog upitnika od strane preduzeća.

1.1. Struktura uzorka

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od **209 preduzeća** sa teritorije Republike Srbije.

1.2. Veličina preduzeća

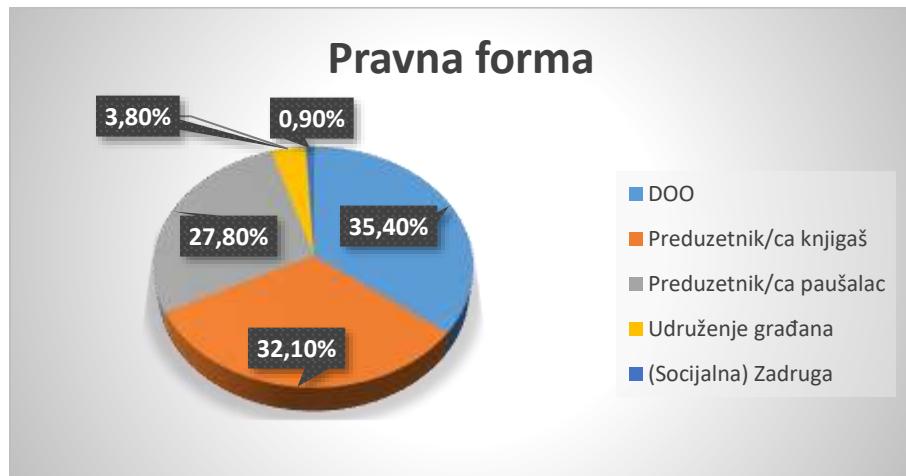
Prema veličini preduzeća, najveći broj preduzeća koja su učestvovala u istraživanju spada u kategoriju **mikro preduzeća** (do 10 zaposlenih i prihodi manji od 700.000 EUR), njih 91,86%. Nakon toga slede **mala preduzeća** (do 50 zaposlenih i prihodi manji od 8,8 miliona EUR) sa 8,14% .

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

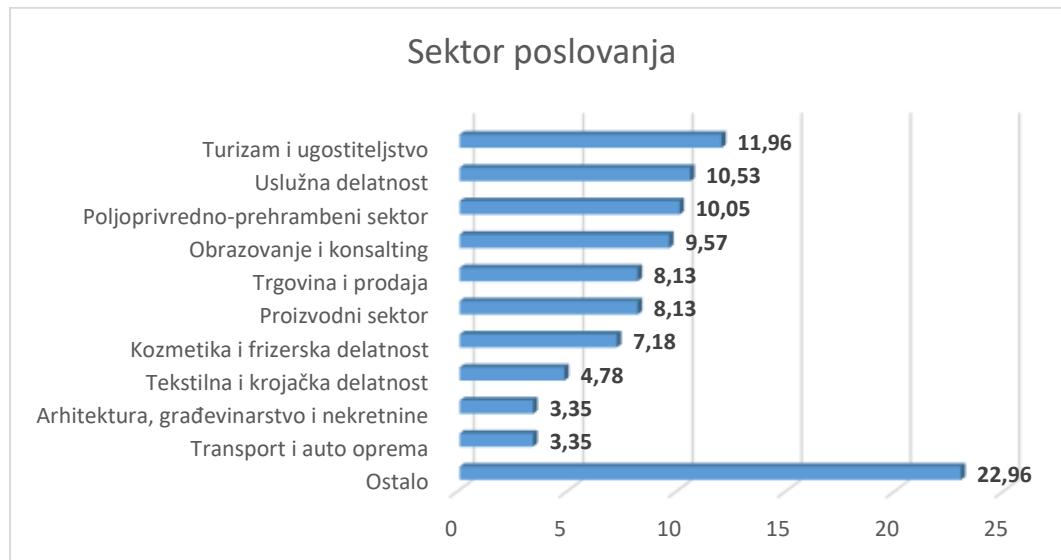
1.3. Pravna forma

Prema pravnoj formi, najveći broj ispitanika posluje u formi **društva sa ograničenom odgovornošću** (35.2%), zatim slede **preduzetnici knjigaši** (31.9%), **preduzetnici paušalci** (27.6%), **udruženja građana** (4.3%) i na kraju **zadruge i socijalne zadruge** (0.9%).

1.4. Sektor poslovanja

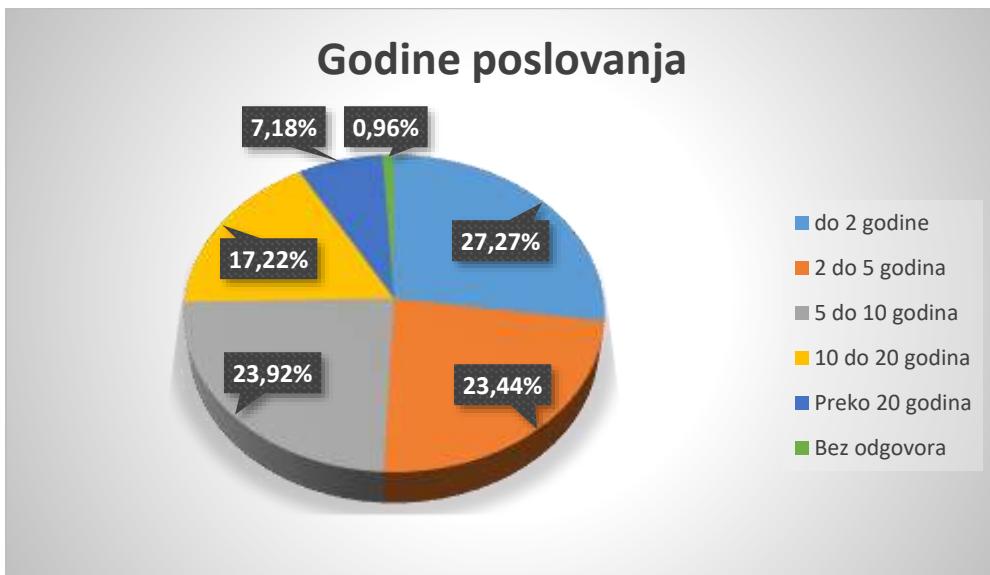
Prema sektoru iz koga dolaze, najveći broj ispitanih preduzeća dolazi sektora **turizma i ugostiteljstva** (11.96%), zatim slede **uslužna delatnost** (10.53%) i **poljoprivredno-prehrabeni sektor** (10.05%), potom **obrazovanje i konsalting** (9.57%), **trgovina i prodaja** (8-13%), **proizvodni sektor** (8.13%), **kozmetika i frizerska delatnost** (7.18%), **tekstilna i krojačka delatnost** (4.78%). Pored toga, od zastupljenih sektora tu su još i **arhitektura, građevinarstvo i nekretnine** (3.35%), **transport i auto oprema** (3.35%). U okviru kategorije drugo nalaze se sektori gde je manje od 3% preduzeća (zdravstvene i socijalne usluge, IT sektor, knjigovodstvo i računovodstvo, umetnička i izdavačka delatnost, itd.).

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

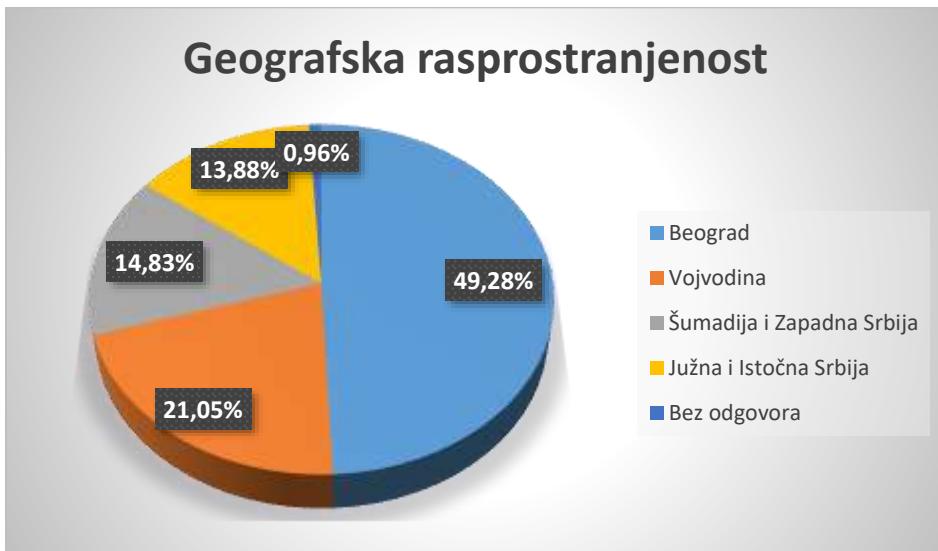
1.5. Godine poslovanja

Kada je u pitanju godina osnivanja, preduzeća koju posluju **do 2 godine** čine 27.27% uzorka, preduzeća koja postoje **od 2 do 5 godina** čine 23.44%, preduzeća koja postoje **od 5 do 10 godina** 23.92%, preduzeća koja postoje **od 10 do 20 godina** 17.22%, i na kraju preduzeća **starija od 20 godina** čine 7.8% uzorka. Odgovor nije dalo 0.96% ispitanika.

1.6. Geografska rasprostranjenost

Kada je u pitanju geografska rasprostranjenost, najveći broj ispitanih preduzeća dolazi iz **Beograda** (49.28%), zatim iz **Vojvodine** (21.05%), potom iz **Šumadije i Zapadne Srbije** (14.83%) i na kraju iz **Južne i Istočne Srbije** (13.88%).

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

1.7. Stanje pre izbijanja epidemije

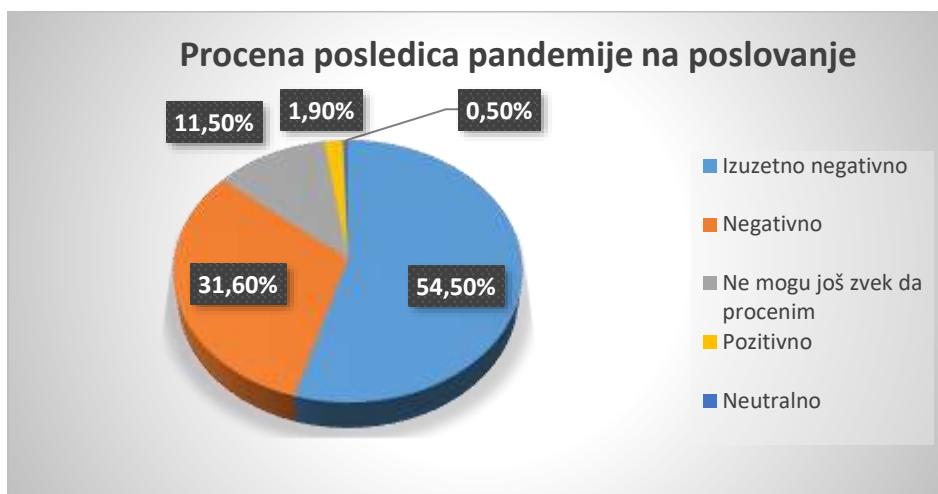
Kada je u pitanju ekonomsko stanje u kompaniji pre izbijanja pandemije, najveći broj ispitanih preduzeća procenjuje da je njihova kompanija bila **u periodu jačanja i rasta**, njih 63%. Kod 29.8% situacija je bila **stabilna i bez promena**, 5.3% kompanija smatra da je bilo **u padu**, dok je 1.9% kompanija izjavilo da ne zna ili ne želi da odgovori na ovo pitanje.

2. Procena posledica po poslovanje preduzeća

2.1. Uticaj pandemije na prihode i poslovanje preduzeća

Na pitanje kako će pandemija uticati na poslovanje i prihode preduzeća, **54.5%** preduzeća odgovorilo je **izuzetno negativno**, **31.6%** **negativno**, **0.5%** **neutralno**, dok je **1.2%** odgovorilo da će pandemija imati **pozitivan uticaj** na njihovo poslovanje. 11.5% ispitanih preduzeća još uvek **ne može da proceni** kakve će biti posledice pandemija na njihovo poslovanje

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

2.2. Uticaj pandemije na potražnju za proizvodima i uslugama preduzeća

Na pitanje kako će pandemija uticati na potražnju za vašim proizvodima i uslugama, u naredna tri meseca, **79,4%** preduzeća smatra da će se potražnja **smanjiti**, **10% ne zna** odgovor na ovo pitanje, **5,7%** preduzeća smatra da će potražnja **porasti** dok **4,8%** preduzeća **ne očekuje nikakve promene** u potražnji u naredna 3 meseca.

2.3. Kretanje u broju zaposlenih u narednom periodu

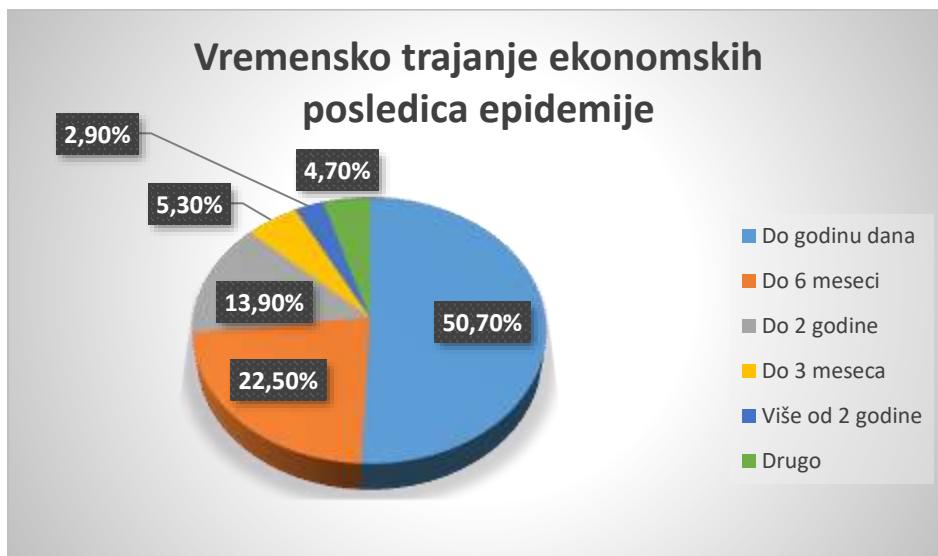
Na pitanje kako preduzeća predviđaju kretanje u broju zaposlenih u narednom periodu, njih **50,7%** smatra da će biti **bez promena**, **31,1%** predviđa da će se broj zaposlenih **smanjiti**, **16,7%** ispitanika **ne zna** odgovor na ovo pitanje a **1,5%** ispitanih preduzeća predviđa da će se broj zaposlenih **uvećati**.

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

2.4. Vremensko trajanje ekonomskih posledica epidemije

Na pitanje koliko dugo smatraju da će posledice epidemije imati uticaj na poslovanje njihovih preduzeća, **50.7%** odgovorilo je **do godinu dana**, **22.5%** do **6 meseci**, **13.9%** do **2 godine**, **5.3%** do **tri meseca**, dok je njih **2.9%** odgovorilo da će posledice trajati **više od dve godine**.

2.5. Koliko preduzeća mogu da prežive na tržištu sa trenutnim rezervama i bez dodatnih prihoda

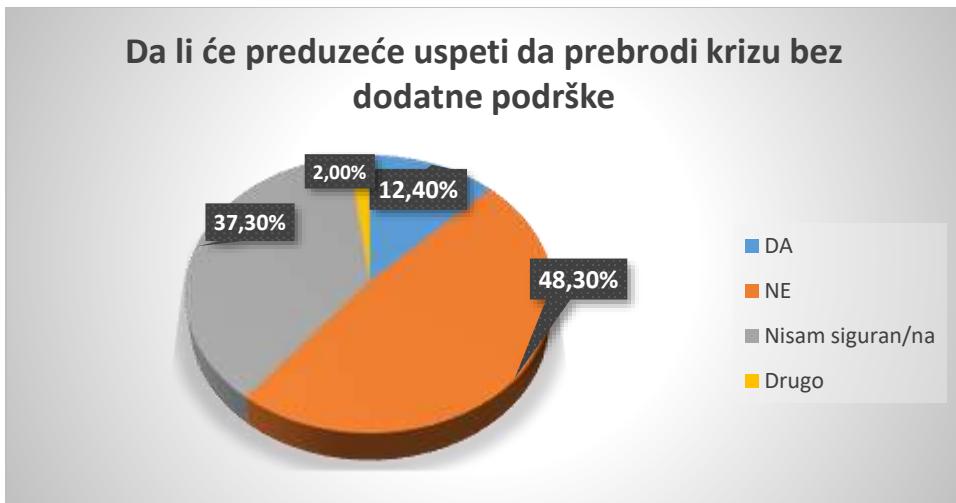
Na pitanje koliko preduzeće može da preživi na tržištu sa trenutnim rezervama i bez dodatnih prihoda, **37.8%** ispitanih preduzeća je odgovorilo da može da preživi **do tri meseca**, **34.9%** od **15 do 30 dana**, **14.8%** do **15 dana**, **8.1%** do **šest meseci**, i samo **1.4%** **do godinu dana**.

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

2.6. Prevazilaženje krize bez dodatne podrške

Na pitanje da li će preduzeće uspeti da prebrodi trenutnu kriznu situaciju bez dodatne podrške, **48.3%** ispitanih preduzeća odgovorilo je **negativno**, **12.4% pozitivno**, dok **37.3% nije sigurno**.

2.7. Nastavak strateških planova i projekata

Na pitanje, da li će preduzeće biti u stanju nastavi sa strateškim planovima i projektima koji su započeti u ovoj godini, **40.2%** preduzeća je odgovorilo sa **NE**, **14.4% sa DA**, dok **42.1% nije sigurno**.

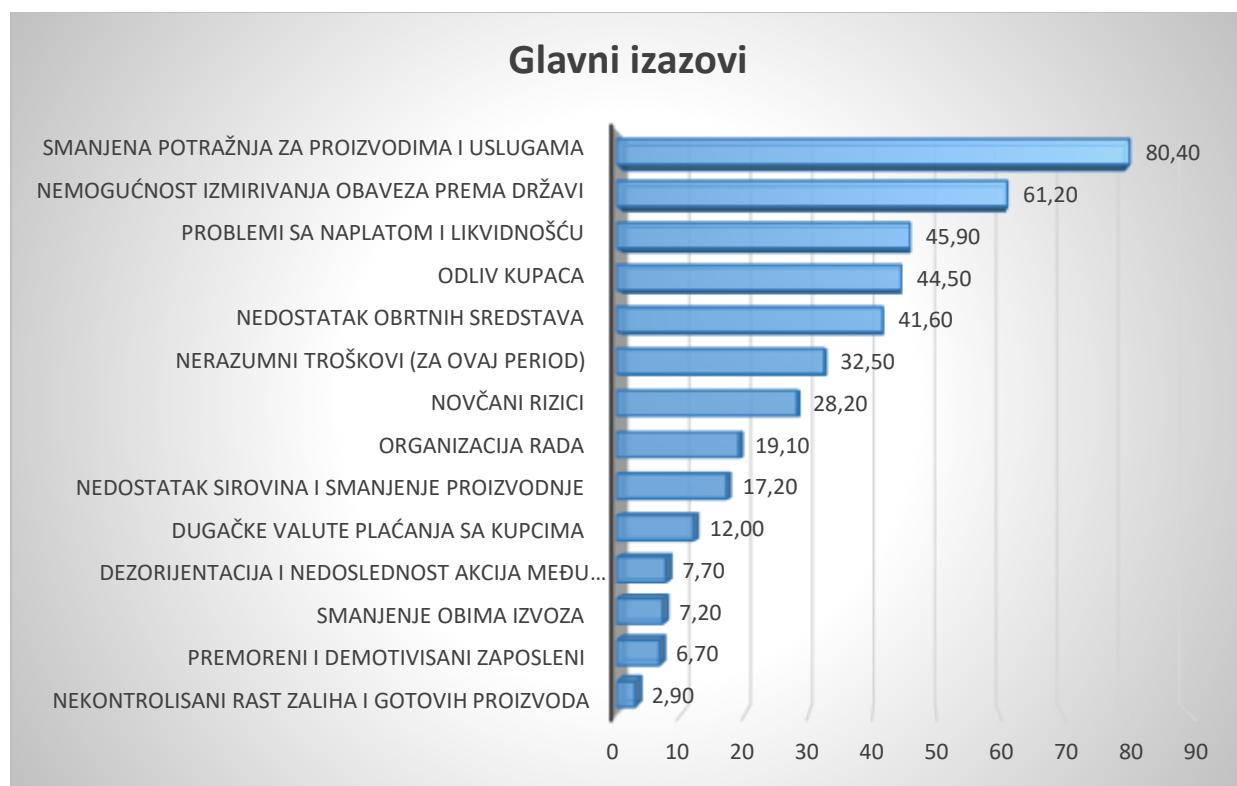

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

3. GLAVNI IZAZOVI ZA POSLOVANJE PREDUZEĆA

3.1. Ključni izazovi za poslovanje preduzeća

Kada su u pitanju izazovi koje je pred preduzeća postavila pandemija, ispitanici su imali opciju da odaberu do 5 glavnih izazova sa kojima se suočavaju u ovom trenutku. Prema dobijenim rezultatima, najznačajniji izazovi su **smanjena potražnja za proizvodima i uslugama (80.4%)**, zatim **nemogućnost izmirivanja obaveza prema državi (61.2%)**, problemi sa naplatom i likvidnošću (45.9%), **odliv kupaca (44.5%)**, **nedostatak obrtnih sredstava (41.6%)**, i **nerazumni troškovi za ovaj period (32.5%)**. Pored toga, tu su još i novčani rizici (28.2%), organizacija rada (19.1%), nedostatak sirovina i smanjenje proizvodnje (17.2%), dugačke valute plaćanja sa kupcima (12%), dezorientacija i nedoslednost akcija među ljudima (7.7%), smanjenje obima izvoza (7.2%), premoreni i demotivisani zaposleni (6.7%) i nekontrolisani rast zaliha i gotovih proizvoda (2.9%).

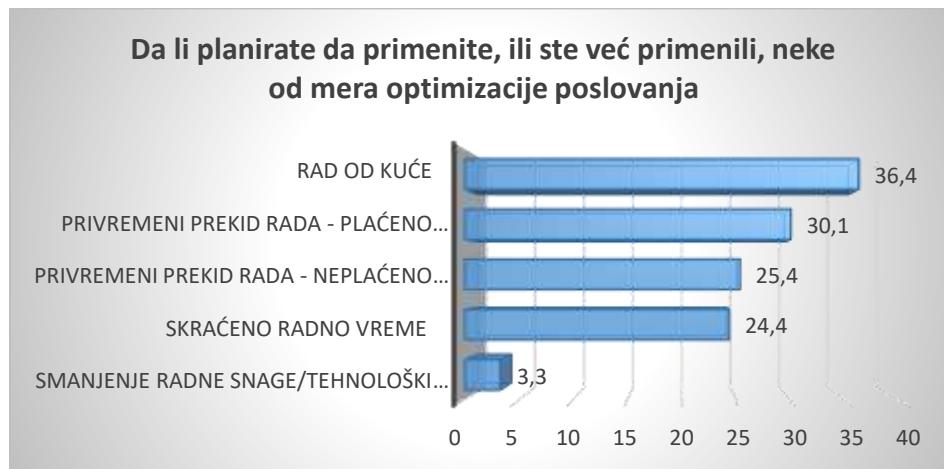

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

4. STRATEGIJE ZA PREVAZILAŽENJE KRIZE

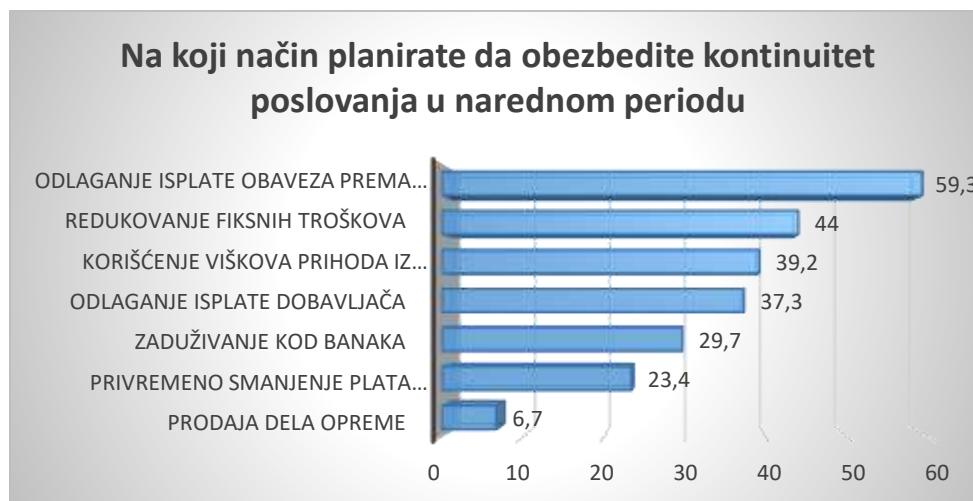
4.1. Mere optimizacije poslovanja

Kada su u pitanju primena mere optimizacije poslovanja, preduzeća su takođe imala mogućnost da odaberu više odgovora. Prema dobijenim rezultatima, najveći broj ispitanih preduzeća primenjuje praksu **rada od kuće** (36.4%), potom sledi **privremeni prekid rada u formi plaćenog odsustva** (30.1%), zatim **privremeni prekid rada u formi neplaćenog odsustva** (25.4%) i **skraćeno radno vreme** (24.4%). Najmanji broj ispitanih preduzeća posegnuo je ili planira da posegne za **smanjenjem radne snage** (3.3%).

4.2. Obezbeđivanje kontinuiteta poslovanja u narednom periodu

Preduzeća su u okviru istraživanja odgovarala na pitanje na koje načine za obezbeđivanje kontinuiteta poslovanja u narednom periodu i imala mogućnost da odaberu tri do pet glavnih načina. Prema dobijenim rezultatima, najveći broj preduzeća u planu ima **odlaganje isplate obaveza prema državi** (59.3%), potom sledi **redukovanje fiksnih troškova** (44%), zatim **korišćenje viškova prihoda iz prethodnih perioda** (39.2%), **odlaganje isplate dobavljača** (37.3%), **zaduživanje kod banaka** (29.7%), **privremeno smanjenje plata zaposlenih** (23.4%), **eliminisanje zaliha** (20.1%) i na kraju **prodaja dela opreme** (6.7%).

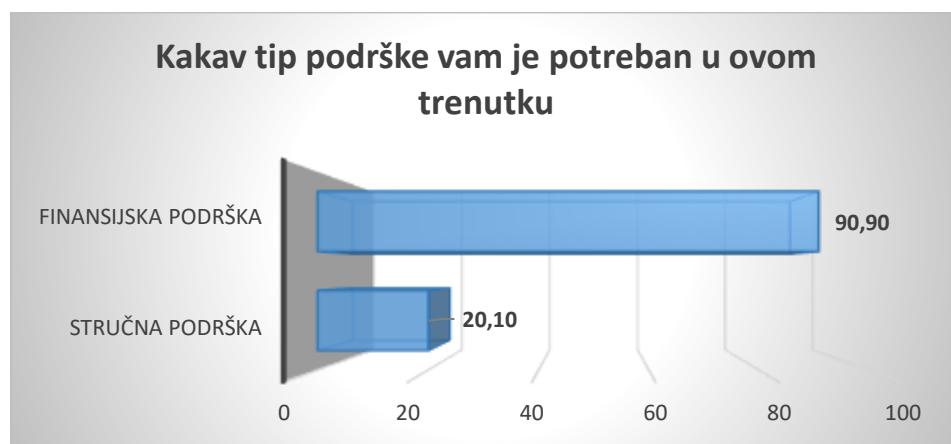
Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

5. POTREBNA PODRŠKA

U okviru ovog segmenta upitnika, preduzeća su odgovarala na pitanja koja se tiču toga kakav tip podrške im je potreban za prevazilaženje krizne situacije. U okviru svakog pitanja u ovom segmentu, preduzeća su imala mogućnost da odaberu više odgovora.

5.1. Potreban vid podrške

Kod pitanja kakav vid podrške im je potreban u ovom trenutku, **90.9%** preduzeća je odgovorilo da im je potrebna **finansijska podrška**, dok je **stručna podrška** potreba njih **20.1%**.

5.2. Tip podrške za obezbeđivanje likvidnosti preduzeća

Kada je u pitanju podrška za obezbeđivanje likvidnosti preduzeća, najvećem broju preduzeća bi značile **mere oslobođenja od poreza i doprinosa (80.4%)**, zatim sledi **jednokratna finansijska podrška (53.1%)**, potom **pristup povoljnim kreditima (31.1%)** i **moratorijum na otplatu kredita bankama i svih dažbina državi (25.4%)**.

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

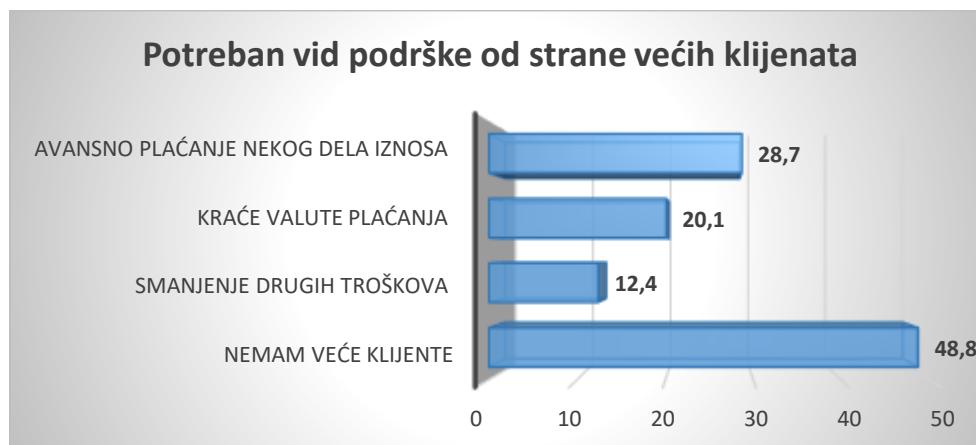
5.3. Jednokratna finansijska podrška za prevazilaženje krizne situacije

Kada je u pitanju jednokratna finansijska podrška, najvećem broju preduzeća bi za prevazilaženje krizne situacije bio potreban iznos **do 5.000 EUR**, što je slučaj sa polovinom ispitanih (**50.2%**). Potom slede iznosi od **5.001 EUR do 10.000 EUR (27.8%)**, od **10.001 EUR do 50.000 EUR (16.3%)**, od **50.001 EUR do 100.000 EUR (3.3%)** i na kraju iznos od **preko 100.000 EUR (1.9%)**. Finansijska podrška nije potreba 2% preduzeća.

5.4. Potreban vid podrške od strane većih klijenata

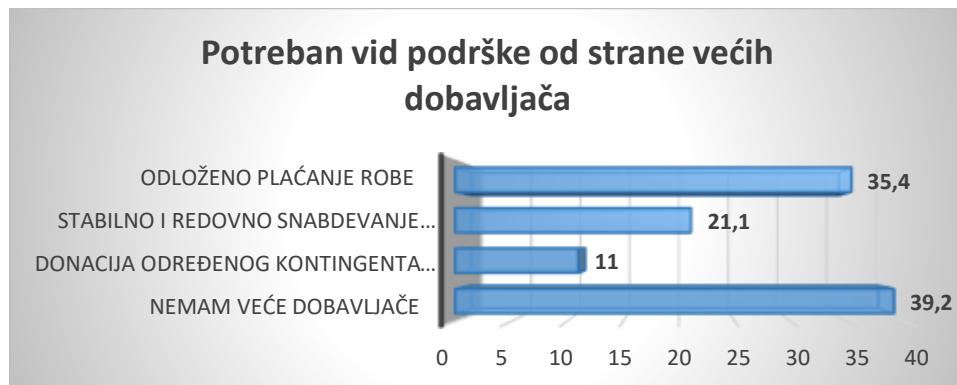
Kada su u pitanju veći klijenti (klijenti koji imaju veći udio kao prodajni kanal, veliki prodajni lanci i drugo), najvećem broju preduzeća bi značila podrška u vidu **avansnog plaćanja** nekog dela iznosa (**28.7%**), a potom slede **kraće valute plaćanja (20.1%)** i **smanjenje drugih troškova (12.4%)**. **48.8%** preduzeća je izjavilo da **nema veće klijente**.

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

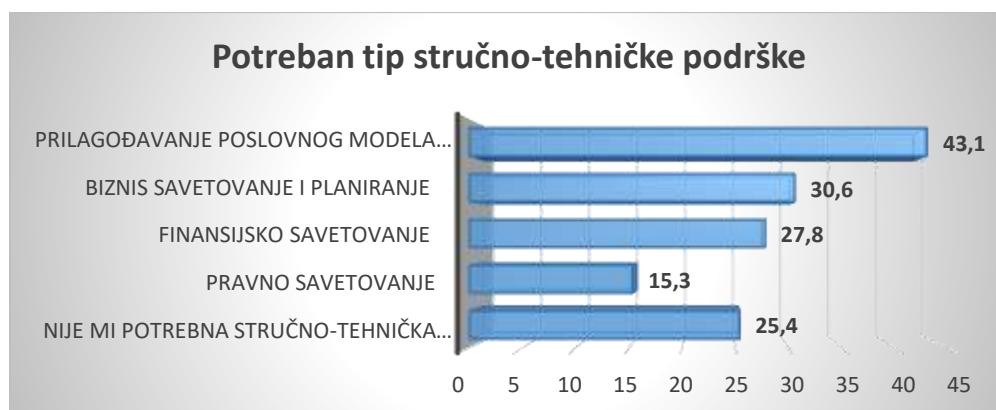
5.5. Potreban vid podrške od strane većih klijenata koji imaju ulogu dobavljača

Kada je u pitanju podrška većih klijenata koji imaju ulogu dobavljača, najvećem broju preduzeća bi značilo **odloženo plaćanje robe (35.4%)**, zatim sledi **stabilno i redovno snabdevanje robom (21.1%)**, potom **snižavanje cena robe (17.2%)** i na kraju **donacija određenog kontingenta robe (11%)**. 39.2% ispitanih preduzeća **nema veće dobavljače**.

5.6. Potreban tip stručno-tehničke podrške

Na pitanje kakav tip stručno-tehničke podrške bi preduzećima bio od značaja u ovom trenutku, najveći broj ispitanika odgovorio je da je to **prilagođavanje poslovnog modela trenutnoj situaciji (43.1%)**, nakon toga sledi **biznis savetovanje i planiranje (30.6%)**, potom **finansijsko savetovanje (27.8%)** i na kraju **pravno savetovanje (15.3%)**. 25.4% preduzeća je odgovorilo da im u ovom trenutku **nije potrebna stručno-tehnička podrška**.

5.7. Predlog drugih mera za velike kompanije i privatni sektor

Na pitanje da li imaju predloge drugih mera koje bi velike kompanije i privatni sektor mogli da preduzmu da pomognu malim i mikro preduzećima, ispitanu preduzeća su dala veliki broj raznovrsnih i zanimljivih predloga. Neki od najučestalijih su:

- Favorizovanje i isticanje malih domaćih proizvođača u odnosu na jeftinu uvoznu robu, povećanje potražnje za proizvodima i uslugama malih domaćih proizvođača;

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

- Podrška u promociji i marketingu, aktivno uključivanje velikih kompanija u promociju mikro i malih preduzeća u kriznom periodu;
- Poštovanje dogovorenih valuta plaćanja;
- Uključivanje u prodajne lance i besplatno ulistavanje mikro i malih preduzeća iz Srbije;
- Pomoć u vidu biznis i finansijskog savetovanja;
- Pomoć u obezbeđivanju novih klijenata;
- Odlaganje rokova plaćanja računa i mogućnost plaćanja na rate;
- Donacije u vidu robe ili finansijskih sredstava;
- Pozajmice za likvidnost.

5.8. Predlog drugih mera za Vladu RS

Na pitanje da li imaju predloge drugih mera koje bi Vlada RS mogla da preduzme da pomogne malim i mikro preduzećima, ubedljiva većina ispitanih preduzeća je ponovila da je u ovom trenutku najpotrebnija podrška u vidu **olakšica koje se tiču poreza i doprinosa prema državi**, kao i **direktna finansijska podrška**. Pored toga, neki od učestalih predloga su još i:

- Lakši i brži pristup povoljnim kreditima (bez kolateralna i predugih procedura, manje kamate, duži grejs period);
- Moratorijum na plaćanje komunalija i drugih računa;
- Aranžman države sa vlasnicima lokalna u cilju odlaganja naplate kirije ili umanjenja kirije;
- Pokrivanje dela plate zaposlenima dok traje pandemija;
- Veće konsultovanje malih i mikro preduzeća o njihovim potrebama.

6. POTENCIJALI ZA REŠAVANJE KRIZNE SITUACIJE

6.1. Kapaciteti za pomoć u prevazilaženju posledica pandemije

Na pitanje da li preduzeće ima kapaciteta da pomogne u prevazilaženju društvenih i ekonomskih problema izazvanih korona virusom i na koji način, najveći broj ispitanih preduzeća izjavilo je da **nema nikakve ili vrlo ograničene kapacitete** (67.46%). Među onima koji su izjavili da poseduju određene kapacitete, neki od najučestalijih načina za pružanje pomoći su:

- Doniranje i dostava obroka, namirnica i higijenskih sredstava;
- Preusmeravanje proizvodnje na higijenske proizvode i medicinske opreme uz pomoć u pronalaženju materijala;
- 3D štampanje delova za vizire za medicinsko osoblje;
- Proizvodnja i distribucija maski za višekratnu upotrebu;
- Socijalne akcije prema ugroženim kategorijama i distribucija pomoći starima u ruralnom području;
- Stavljanje na raspolaganje svog volonterskog tima i organizovanje volonterskih akcija;
- Stavljanje na raspolaganje svojih kanala za informisanje.

Posledice pandemije korona virusa na poslovanje malih i mikro preduzeća u Srbiji

6.2. Sprovedene akcije i aktivnosti

Na pitanje da li su do sada već sproveli neke posebne aktivnosti i akcije u cilju saniranja posledica pandemije, veliki broj preduzeća je izjavio da sprovodi **akcije doniranja namirnica i higijenskih sredstava** ugroženim slojevima stanovništva, da je započeo sa **proizvodnjom zaštitnih maski** za zdravstvene ustanove ili šire stanovništvo, kao i da sprovodi **volunteerske akcije**.

6.3. Dodatne sugestije

Na pitanje da daju dodatne sugestije, najveći broj preduzeća je naglasio je da u ovom trenutku najbitnija pre svega **brza reakcija države**. Takođe, neki od dodatnih predloga i sugestija su:

- Prepoznavanje i iskorišćavanje potencijala svakog preduzeća za rešavanje krize, kreiranje tela za koordinaciju preduzeća i njihovih uloga;
- Nakon ukidanja vanrednog stanja sve što ne mora da se uvozi od sirovina i gotovih proizvoda, kupovati od domaćih proizvođača.